کوێر ئۆغڵو

سەعید کەمال قەرەعەلی ئۆغڵو
لەتورکییەوە: ئەحمەد تاقانە
(کەرکووک)

چەند وشەیەک

خوێنەری کورد کەم و زۆر ئاشنایەتی لەگەڵ داستانی «کوێر ئۆغڵو»دا هەیە، لەمەوبەر «مامۆستا شوکور مستەفا» ئەو ڕۆمانە شاکارەی «یەشار کەمال»ی کردووەتە کوردی و لە چاپی داوە کە هەر بەناوی «کوێر ئۆغڵو»ەوە بەزمانی تورکی نووسراوە. دیارە ئەو داستانە ڕاستەقینەش بێت. تێکەڵ بە هەست و نەستی ئەنادۆڵییان بووە و شێوەی داستانێکی فۆلکلۆریی دەماودەمی وەرگرتووە. ئەمەی لێرە وەرمگێڕاوەتە سەر کوردی بەشێکە لەو فۆلکلۆرە سەرزارەکییانەی کۆکراوەتەوە و نووسراوەتەوە. ئەم باسەی ئەم قارەمانە میلییە، لەگەڵ کۆمەڵە شیعرێکی سەرزاری گۆرانیبێژە میلییە گەڕۆکەکان کە بە ژەندنی ئامێری «ساز»ەوە گۆرانییەکان دەڵێن و پێیان دەگوترێ «شاعیرانی ساز»، دەماودەم یان هەڵبەستراوە و بە ئێمە گەیشتووە، ئەم داستانانە خودی کوێر ئۆغڵو بە شاعیرێکی میللیی سازژەن دادەنێن و شیعرەکانی (گۆرانییەکان) بەشیعر و ئاوازەوە دەدەنە پاڵ کوێر ئۆغڵوی قارەمان و پاڵەوانی داستانەکە.

لێرەدا من هەوڵی ئەوەم داوە شیعرەکان هەر بە شیعر وەرگێڕمە سەر کوردی، بۆ ئەوەی تا دەکرێ خوێنەری کورد لە کەش و گیانی شیعرە ڕەسەنە تورکییەکان نزیک بخەمەوە.

«وەرگێڕ»

کوێر ئۆغلۆ

لەمنەوە سلاو لە بەگی بۆلۆ
دەبێ بێت، پاڵ بدا بە شاخ و بە کۆ
لەبەر ویزەی تیر و دەنگی مەتاڵان
کێو دەبێ دەنگ بداتەوە و بێتە گۆ

کوێر ئۆغلۆ سیمبۆلی ئازادی و شەڕ و شووری ناو شاعیرە میللییەکانە، ناوی قارەمانی ئەفسانەییەکی کۆنی بەخۆوە گرتووە کە مێژووی زایین و مردنی دیارنییە، ئەوەش زانراوە کە ئەم شاعیرە لە سەردەمی سوڵتان موورادی سێیەم (١٥٧٤-١٥٩٥) لەگەڵ لەشکری عوسمانیدا بەشداریی لە جەنگی ئێران (١٥٧٨-١٥٨٤) کردووە. بۆ تۆڵەسەندنی باوکی لە بەگی ناوچەی «بۆلۆ» چووەتە سەر چیا، ئازایەتی و چاکەخوازیی لەگەڵ کوێر ئۆغلۆی بەداستان بوو بووەتە یەک.

کۆمەڵ کۆمەڵ دوژمن هاتن ڕیز بەسرا
چارەمان، نووسینی ڕەشی لێ نووسرا
مەردایەتی تێکچوو، تفەنگ هەڵبەسرا
شمشێر لە کێلاندا دەبێ ژەنگ بگرێ

* * *

داخۆ شکۆی کوێر ئۆغلۆ دێتە شکان؟
زۆرکەس بەدەردەنێ لە کۆڕی مەردان
کەفی ئەسپە کەوە و خوێنی دوژمنان
ڕێ بەشەروڵ تەڕان نادا جەنگ بکرێ!

کوێرئۆغلۆ لەشیعرەکانیدا بەهاوارێکی بەجۆشەوە ئازایەتی و دۆستایەتی و دڵداری و خۆشەویستی سروشت بەزمانێکی زۆر سادەوە ڕادەگەیەنێ، ئەم شیعرانە، بەنێو گێڕانەوەی شایەرە چیرۆکبێژەکاندا پرژێنراون. ئەم چیرۆکانەی گەیشتوونەتە بیست و چوار چیرۆک، پەیدابوونی داستانێکی کوێر ئۆغلۆیان ئامادەکردووە.. کوێر ئۆغلۆ: ئازا، دادوەر و پڕ لە بیروباوەڕە.

مەرد خۆی دەگرێ نامەرد هەڵدێ
مەیدان پڕ دەکا گرم و هوڕ
شای شایەکان دیوان دەگرێ
دیوان پڕ دەکا.. گرم و هوڕ

* * *

ئازا، کە باسی خۆی دەچڕێ
تیر کاتێ مەوداکان دەبڕێ
شمشێر کە قەڵغان دادەڕێ
قەڵغان پڕ دەکا گرم و هوڕ

* * *

تیر دەهاوێژرێ لە قەڵای
خودا پارێز بێ لە بەڵای
شێر نەڕەی کوێر ئۆغلۆ و هەڵلای
کێوان پڕ دەکا گرم و هوڕ

کوێر ئۆغلۆ، سیمبۆلی ئەو بیروباوەڕە و چەمک و ویست و ئامانجانەیە کە لەناو دڵی ئەنادۆڵیدا دەژین. بەپێی ئەم داستانە، ناوی ڕاستەقینەی کوێر ئۆغلۆ «عەلی ڕەوشەن»ە، یووسف-ی باوکی، مەیتەر (سایس)ی بەگی بۆلۆ-وە، بەگی بۆلۆ کە مەراقی ئەسپ بوو، یووسفی مەیتەری بۆ کڕینی ئەسپێکی ڕەسەن دەنێرێ، بەڵام ئەو جوانووەی یووسف دەیهێنێ بەدڵی نابێ، میل بە چاوەکانی زەلامەکەدا دەکێشێ و کوێری دەکا، یووسف جوانووەکە و کوڕەکەی خۆی دەبات و شار بەجێ دەهێڵێ، عەلی ڕەوشەن بەپێی ئەوەی باوکی باسی بۆ دەکا، لە تەویلەیەکی تاریکدا پەروەردەکردنی جوانووەکە ئەنجام دەدا، جوانوو پاش دەمێکی دیاریکراو باڵ دەگرێ، دەبێتە «کحێل»ێکی بێ هاوتا.

لە مەیداندا، ئەسپە کەوە
هەر دەگەڕێ حیلکە بچڕ!
بەد لە شەڕێکی گچکەوە
هەڵدێ بەناچاری.. بەگوڕ

* * *

ئەسپە کەوە لەبۆی دەشێ؟
مەرد بەرگی ئاسن دەپۆشێ
خوێنی ئاڵ لە چەرموو لەشێ
دەڕژێ، دێتە خوارێ بە خوڕ

* * *

کوێر ئۆغلۆ دبێ خوێنی ئاڵیان
گەلێکی ڕاخستووە گیان
شیری چەماوە، دوژمنان
جێ دەهێڵێ.. ونجڕ ونجڕ!

یوسف و عەلی ڕەوشەن دەچنە سەر ڕووباری «ئاراس»، لەوێ چاوەڕێی سێ کەف دەکەن کە دەبێ لە «بین گوێل»ەوە بێنە خوارێ، ئەگەر یووسف کەفەکان بخواتەوە چاوی دەکرێتەوە و دەبینێ و لاو دەبێتەوە و تۆڵەی خۆی لە بەگی بۆلۆ دەکاتەوە، بەڵام عەلی ڕەوشەن بەخۆی کەفەکان دەخواتەوە. ئاوی بێ کەفیش بەباوکی دەنۆشێ، یووسف لەلایەکەوە خەمی پێ دەخوا و لەلایەکی دیکەوە دڵی بەوە خۆش دەبێ کە کوڕەکەی دەبێتە لاوێکی ئازا و تۆڵەی باوکی دەکاتەوە. یەک لەم سێ کەفە سیحراوییانە ژیانی هەمیشەیی و یەکێکیان ئازایەتی و سێیەمیان شاعیرێتی بۆ کوێر ئۆغلۆ دابین دەکا. یووسف دوای ئەوەی تۆڵە کردنەوەی بە کوڕەکەی ڕادەسپێرێ، دەمرێ. عەلی ڕەوشەن بە «ئەسپە کەوە»کەیەوە دەچنە سەر چیا.

ئەسپە کەوە چاوت دەخۆم
ڕێگات دوورەهێڵێک بوایە
وا سەبەتەی هێڵەکێک سفت
مل «سەرو»ە لق، پەلێک بوایە

* * *

ئەی دنیای، مان نییە لەبۆت
دیلت کردم گەردن بە کۆت

ئەسپە کەوە بۆ مەلەی خۆت
«تونە» ئاسا پێلێک بوایە

* * *

ئەسپە کەوە، ئەی «دولدول»زا
بۆ سوارەت دێتە دی «نزا»
جووتە باڵێک وەک چڵ درێژ
لە سەریشتا «تێلێک» بوایە

بڵێ ئەی کوێر ئۆغڵو بەڵێ
پەسنی ئەسپە کەوە بڵێ
لەوێدا کە دوژمن هەڵێ
سێڵاو بۆرە پێلێک بوایە

ڕەوشەن عەلی بە کوێر ئۆغڵو ناو دەردەکا، وەک دەرەبەگێک دەست بە ژیان دەکا، لە هەموو شەڕێکدا سەردەکەوێ، ئەوەی لە بازرگانان و بەگگەل و پاشاکانی وەردەگرت، بە هەژارانی دەبەخشی، کاتێک کە ئاسنی کون (تفەنگ) پەیدا دەبێ، نەریتی ئازایەتیی کۆن تێکدەچێ و بە برادەرەکانی ڕادەسپێرێ بڵاوەی لێ بکەن، «دەبێتە نهێنی» و تێکەڵ بە «چلان»(١) دەبێ...

داستانی کوێر ئۆغڵو دەبێتە خاوەنی هەموو چیاکانی ئەنادۆڵ و هەموو ئەو کێو و کۆمەڵە بەردانەی بەسەر دەربەندەکانیدا زاڵن، هەموو داستانێک لە زنجیرە چیاکاندا هەبێت (چامڵی بێل)ێکی لێیە. لە شارگەلێکی زۆردا، تا ئەو ڕۆژانەش لەسەر دەرگاکاندا ناڵە ئەفسانەییەکەی ئەسپە کەوە وەکو خۆرێکی دادوەریی سوورەوە بوو هەڵواسرابوو. (ئەحمەد حەمدی تانپنار). بە درێژایی مێژوویەکی ئەدەبی، لە شیعری تورکیدا جوانترین نموونەکانی دەنگی دلێرانە، لە سازی شاعیرە میللییەکانەوە دەبیستین، لە سەرووی ئەمانەوە کوێر ئۆغڵو دێ، کە لەسەدەی شانزدەهەمەوە ناوی بە بیرەوەریی سەدەکانەوە دەکوتێ و تا بە ئەمڕۆ گەیشتووە. ئەم «شاعیری ساز»ە کە لەناو ئێراندا لەناو ئەو لەشکرانەدا کە لەژێر فەرماندەی عوسمان پاشای ئوێزدەمیر ئۆغڵوی سەدر ئەعزەمی سەرکەوتووی سوڵتان مورادی سێیەمدا جەنگیوە، تورکیی ڕەسەن بە کێشی پەنجە دێنێتە گۆ، نموونەی ئەوتۆی بەرهەم هێناوە کە چوار سەدە پێی نەکراوە کۆنی بکا. بەسەر هەموو گەمەکانی هونەردا بازی داوە، تەماشای ئەم نیوەدێڕە، شمشێری ڕووت ئاساییانە بکەن: نە لێکچواندن، نە خوازە، نە ڕەگەزدۆزییان تێدایە. جوانێکی ڕووت و قووت. لە «قۆشمە»(٢) بەناوبانگەکەیدا کە مەیدانخوازی لە بەگی بۆڵو دەکا، کوێر ئۆغڵو کە لەترۆپکی زمانی ڕەسەنەوە دەڕوانێت و بە دوانزە نیوە دێڕی بە هەموو جوانییەکییەوە بەرامبەر «غەزەل»ەکەی «غازی گرای»(٣) دەوەستێ. کوێر ئۆغڵو شەڕی دوورا و دوور و لە دوورەوە تەقەکردن بە ئازایەتی نازانێ، تفەنگ بە چەکێکی قەحبە دادەنێ. بۆ ئەو مەیدانی نێر، تەنیا سینە بە سینە نییە، شوێنێکە تاک لەگەڵ تاکی تێدا بەشەڕ دێن. (یووسف زیا ئۆرتاج).

پەراوێزەکان:

١- **چلان**: گوایە لەسەر زەمیندا هەمیشە چل کەسی چاکی هەڵبژاردە هەن لە کۆبوونەوەیاندا بڕیارە گەورەکانی سەر زەوی ئەنجام دەدرێ و جێبەجێ دەکرێ، ئەم چل چاکەی سەرەتا بە سەرۆکایەتیی ئیمام عەلی دەستی پێکردووە و ئەوەی مرد چاکێکی دیکە دەچێتە جێی. هەرگیز دنیا لەم چل کەسانە (چلان)ە بەتاڵ نابێ دەنا گوتراوە «لو خلیت قلبت» واتە: ئەگەر بەتاڵ بوو سەرەوژێر دەبێ.

٢- **قۆشمە**: یەکێکە لە شێوەکانی شیعری میللیی تورکی کە لەیانزدە بڕگەی (٤+٤+٣ یان ٦+٥) بڕگە پێکدێت و لەلایەن شاعیرانی سازی تورکییەوە بە ئاوازی تایبەتی دەگوترێ.

٣- غازی گرای (خان)، «١٥٥٣- ١٦٠٧) شاعیرێکی چاک و قارەمانێکی بەناوبانگ بووە، لە «خان»ەکانی قرم بووە. دووەمی سێ خانی قرم بووە کە هەرسێکیان هەر ئەو ناوەیان بووە، لەو جەنگی ئێرانەدا بەشداربووە کە لەسەرەوە باسی لێوەکراوە، لەو شەڕەدا بەدیل گیراوە و دوای حەوت ساڵی دیلێتی هەڵاتووە و چووەتە ئەستەمبووڵ. ساڵی (١٥٨٨) بووەتە خانی قرم و دوای نۆ ساڵی خانێتی بە نەخۆشی مردووە. ئەو غەزەلەی لێرە باس کراوە دێڕە شیعری سەرەتاکەی دەڵێ:

رایتە میل إیدرز قامت دلجو یەرینە
طوغە بیل باغلامشز کاکول خوش بو یەرینە

واتە: ئارەزووی ئاڵا دەکەین لە جیاتی دڵی بەدوای باڵا گەڕا
پشتمان بە دروشمی بەرزی بەستووە لەجیاتی کاکۆڵی خۆش بۆن

ئەم شیعرە یەکێکە لە شاکارەکانی قارەمانێتی تورک.. هەروەها ئەم کابرایە بەخوێنڕێژی ناسراوە و.. لە نیوە دێڕێکی هەر ئەو غەزەلەدا دەڵێ:

ایچرز دشمن دینک قانینی صو یەرینە

واتە: لەجیاتی ئاو خوێنی دوژمنی دین دەخۆینەوە.

هەندێک وای بۆ دەچن ئەم قسەیەی ڕاستی بێ پتر لەوەی خوازە بێ.

سەرچاوە:

Seyit Kemal karaalioglu- Turk Edebiyati Tarihi C.1- inkilapve Aka kitabevleri- 1973- istanbul. S.481- 483.